

GLOBALNI
NARATIVI I
LOKALNI
AKTERI:

150 DANA
RATA U UKRAJINI
I PREKO **1.500**
DEZINFORMACIJA
U REGIONU

SEE / CHECK

JULI, 2022.

IMPRESSUM

IZDAVAČ:

SEE Check mreža organizacija za suprotstavljanje dezinformacija u jugoistočnoj evropi - www.seecheck.org

AUTORI/CE:

Darvin Murić, Raskrinkavanje.me
Emir Zulejhić, Raskrinkavanje.ba
Ivana Živković, Faktograf.hr
Milovan Nikolić, Fakenews.rs
Vesna Radojević, Raskrikavanje.rs

1. UVOD

Obnovljeni otvoreni ratni sukob u Ukrajini traje više od 150 dana, ali cirkulacija lažnih i manipulativnih vijesti o ovoj temi traje mnogo duže. Ipak, prava poplava dezinformacija i ruske propagande o ratu u ovoj zemlji u regionu zapadnog Balkana počinje da se širi pred samo izbijanje sukoba, 24. februara ove godine. Fact-checking platforme su od tada do 24. jula više od **1.396 medijskih članaka i objava na društvenim mrežama** u regiji koji tematiziraju rat u Ukrajini ocijenile kao manipulativne ili netačne. U nastavku slijedi analiza najrasprostranjenijih dezinformativnih tvrdnji i narativa o ratu u Ukrajini tokom prvih 150 dana, odnosno 5 mjeseci sukoba, kao i najčešćih izvora takvih tvrdnji u regionu, koju je kreirala SEE Check mreža na osnovu podataka nastalih kao rezultat rada pet* regionalnih fact-checking platformi: Raskrinkavanje.ba (BiH), Raskrikavanje.rs (SRB), Fakenews.rs (SRB), Raskrinkavanje.me (MNE) i Faktograf.hr (HR).

SEE / CHECK

**Portal Razkrinkavanje.si je također dio SEE Check mreže kao šesti član, ali s obzirom na to da ovaj izvještaj pokriva bosansko-hrvatsko-srpsko-crnogorsko govorno područje, analize tog portala nisu dio ovog izvještaja.*

2. KLJUČNI NALAZI

Zbog istog ili sličnog govornog područja, u većini zemalja okupljenih u regionalnoj SEE Check mreži fact-checking portala - Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji, na društvenim mrežama dominiraju isti ili slični sadržaji. U kontekstu rata u Ukrajini to su uglavnom proruski narativi koji imaju za cilj da Ukrajinu prikažu kao „nacističku” zemlju, a Rusiju samo kao zemlju koja zapravo dolazi u pomoć građanima i građankama Ukrajine. U bitno manjem broju, u regionu su prisutne i dezinformacije koje idu naruku ukrajinskoj strani.

Osim na društvenim mrežama, u pojedinim zemljama, poput Srbije, proruski manipulativni medijski sadržaj dominirao je i „mainstream” medijima, jer je takav narativ uveliko usaglašen s nezvaničnim stavom zvanične politike u Srbiji. Ipak, bar zvanično, srpske vlasti nisu zauzele ni stan u i stav. Podaci govore da su upravo mediji iz Srbije najčešći izvori dezinformacija za čitav region, a među njima dominiraju tabloidi koji su, bez izuzetka, politički naklonjeni trenutnim vlastima. Od 20 pojedinačnih izvora s najviše ocijenjenih članaka, njih **16 je iz Srbije, dva iz Crne Gore te dva iz BiH**. Jedan od uporednih narativa u Srbiji je i onaj o pritisku koji ova zemlja trpi zbog neuvođenja sankcija Rusiji, pa se ponekad na osnovu medijskih tekstova najčitanijih medija može zaključiti da su srpske vlasti veće žrtve ovog rata od samog ukrajinskog naroda. Slična je situacija i u Bosni i Hercegovini, gdje u entitetu Republika Srpska i javni mediji Radio-televizija Republike Srpske i novinska agencija SRNA učestvuju u promociji proruskih narativa, zajedno s dijelom drugih „mainstream” medija. U Crnoj Gori i Hrvatskoj također postoje pojedini portali koji su skloni širenju ruskih dezinformacija, favoriziranju ruske strane i pravdanju ruske invazije.

S druge strane, portali koji čine regionalnu SEE Check mrežu fact-checking portala u zajedničkom live blogu o ratu u Ukrajini ([BHSC/ENG](#)) još od ruske invazije javnost svakodnevno obavještavaju o najnovijim dezinformacijama u regionu. Pet* regionalnih fact-checking portala je tokom prvih 150 dana rata u Ukrajini, od 24. februara do 25. jula 2022. godine, objavilo ukupno **313 analiza** u kojima je **1.396 članaka i objava** na društvenim mrežama ocijenjeno kao manipulativno ili netačno. Tek je **274** članaka i objava nakon ocjena fact-checking portala za naknadno ispravljeno. U regiji su ukupno zabilježene **1.573 netačne i manipulativne tvrdnje**, koje su većinom dio ruske propagande koja je našla svoj put i u zemljama jugoistočne Evrope.

Ovo je tek dio podataka proizašao iz analize svih *fact-checking* članka objavljenih u zajedničkom *live* blogu o ratu u Ukrajini tokom prvih 150 dana ruske invazije Ukrajine, kao i članaka i tvrdnji koji su u njima ocijenjeni. U nastavku ovog teksta možete pronaći detaljniji pregled najvažnijih dezinformativnih tvrdnji i narativa koje su u vezi s ovim sukobom do sada primijetili/e novinari/ke fact-checking portala SEE Check mreže. Pored kvalitativnog pregleda narativa, koji obuhvata sve od opravdavanja ruske invazije na Ukrajinu optužbama za postojanje biolaboratorija, postojanjem nacizma u Ukrajini ili odbranom od NATO-a, preko diskreditacije predsjednika Ukrajine, pa do povezivanja s već postojećim QAnonom ili drugim teorijama zavjere – dokument donosi i kvantitativnu analizu rasprostranjenosti i širenja dezinformativnih tvrdnji ruske propagande u regionu.

Proukrajinske dezinformacije koje su novinari/ke portala SEE Check mreže primijetili/e uglavnom služe širenju neutemeljenih priča o herojstvima ukrajinske vojske i civila. Najveća razlika u odnosu na proruski dezinformatorski diskurs je ta što ovakvih vijesti ima u mnogo manjoj mjeri, nisu toliko viralne, nemaju izvore u zvaničnicima i institucijama niti imaju širok dijapazon tema, za razliku od ruskih propagandnih narativa.

3. KVALITATIVNA ANALIZA NAJRASPROSTRANJENIJH DEZINFORMATIVNIH NARATIVA

3.1. Pravljanje invazije optuživanjem Ukrajine za nacizam, biološko, hemijsko i nuklearno oružje, planirane napade na Rusiju...

Od momenta kada je predsjednik Rusije Vladimir Putin prvi put u javnost iznio kovanicu „denacifikacija Ukrajine“ njegovi/e sljedbenici/e i mediji koji svesrdno prihvataju njegove narative krenuli su u agresivnu kampanju „dokazivanja“ da su Ukrajinci nacisti i da nam ruski predsjednik, donekle, zapravo čini uslugu invazijom na ovu zemlju. Svakako, prvi na udaru ovakvih tvrdnji našao se predsjednik Ukrajine Volodimir Zelenski, čiji se navodni nacizam pokušavao dokazati fotošopom i tvrdnjama da promoviše fašističke simbole, iako je zapravo nosio jedan od amblema ukrajinske vojske koji nema veze s fašizmom i nacizmom.

Narativ o široko rasprostranjenom nacizmu u Ukrajini svakako su „pogurali“ i brojni ekstremni desničari u toj zemlji, naročito pripadnici bataljona Azov, koji ima jednu od ključnih uloga u ruskoj propagandnoj mašineriji. Društvenim mrežama i portalima se od početka agresije na Ukrajinu šire dezinformacije o Azovu, poput onih da su razapeli na krst i spalili ruskog vojnika ili da „stvaraju“ djecu vojnike po ugledu na ISIS, dok je supruga jednog od vođa bataljona lažno predstavljena kao neonacistkinja Viktorija Zaveruka.

Još jedan od narativa kojim su vlasti u Rusiji opravdavale agresiju na Ukrajinu jeste onaj o navodnom postojanju različitih laboratorija u kojima se u Ukrajini navodno razvija biološko, hemijsko i nuklearno oružje. I taj se narativ vrlo uspješno „primio“ na domaćem govornom području, pa smo od ranih faza rata čitali rusku propagandu o biolaboratorijama. Pojedinci, poput ekonomiste Slavka Kulića, u regionalnim su medijima dobijali prostor da govore o „odavno poznatim biolaboratorijama“ koje su, kako je to tvrdio portal IN4S, „jedan od razloga koji je Moskvu natjerao da preduzme vojnu operaciju protiv susjeda“. Drugi, poput Dževada Galijaševića, svoj medijski prostor iskoristili su i za širenje tvrdnji o navodnim laboratorijama za hemijsko oružje. Sputnik je u više članaka, u kojima se pozivao na anonimne izvore, tvrdio da je Ukrajina pokušavala razviti nuklearno oružje prije ruske invazije.

Ruske institucije tvrde i da je postojao ukrajinski napad na Rusiju koji je Rusija svojom operacijom osujetila. Tako su tvrdnje ruskog ministarstva odbrane o tome da su vojnici ove zemlje pronašli dokumente koji dokazuju da je ukrajinska vlada planirala ofanzivu na Donbas neposredno prije nego je Rusija započela invaziju na Ukrajinu u desetinama medija u regiji predstavljene kao činjenice. Faktograf je za potrebe pisanja svoje analize objavio integralnu verziju prevoda dokumenta na hrvatski jezik te, na osnovu njega, zaključio da je ruska strana preuveličala značaj dokumenta, ali i da je ukrajinska strana koristila neadekvatne argumente kako bi objasnila šta dokument predstavlja. U sklopu ovog narativa tvrdilo se i da je Ukrajina, zajedno s NATO-om, navodno planirala pokretanje trećeg svjetskog rata uz korištenje nuklearnog oružja protiv Rusije, ali ovaj put bez navođenja konkretnih dokaza ili izvora.

3.2. Pravdanje invazije optuživanjem Zapada za prisustvo NATO-a, razvoj biološkog i hemijskog oružja, planirane napade na Rusiju, nacizam...

Osim Ukrajine, proruska propagandna mašina u ovom ratu negativca i neprijatelja vidi i u državama Zapada, pa nije začuđujući trend pojave dezinformacija i o njima. Kroz dezinformacije koje su stigle do domaćeg informacijskog prostora vrlo se često krivica za rat u Ukrajini pokušava prebaciti na Zapad, odnosno, prije svih, na NATO i Sjedinjene Američke Države.

Pored već spomenutog optuživanja NATO saveza za planiranje pokretanja trećeg svjetskog rata, u različitim primjerima dezinformacija tvrdilo se da SAD stoje iza famoznih bioloških i hemijskih laboratorija u Ukrajini, a nakon Amerikanaca, i Nijemcima se pokušalo pripisati kako vode vojno-biološki program u Ukrajini. U igri prebacivanja krivice došlo se i do toga da se netačno tvrdi da je predsjednik Ukrajine otvoreno okrivio NATO za početak rata.

Svoje mjesto u talasu dezinformacija o ratu u Ukrajini pronašli su i dežurni/e teoretičari/ke zavjere koji/e su „obavještavali/e“ kako u laboratorijama zapravo „zapadna elita“ proizvodi adrenohrom, a kako je agresija na Ukrajinu tek „Covid 20 operacija protiv biolaboratorija“. Tokom žestokih borbi za čeličanu Azovstal, biolaboratorije su u teorijama na društvenim mrežama i u medijima naprasno preseljene u navodne tajne tunele ispod fabrike, a vrlo brzo se tvrdilo i da je uhapšen „kanadski general zadužen za laboratorije ispod čeličane“. Ono što je karakteristično za ovaj narativ jeste da, uprkos činjenici da je ruska vojska osvojila Azovstal i preuzela kontrolu nad mnogim ukrajinskim gradovima, i dalje niko nije iznio nijedan dokaz za postojanje biolaboratorija.

Narativ koji se također često promiče jeste da se na strani Ukrajine bore i vojnici zemalja članica NATO saveza, iako Ukrajina nije zemlja članica. U više slučajeva tvrdilo se i da u Ukrajini već postoje NATO baze koje su uništene. U sklopu širenja narativa o tome da se u Ukrajini bore NATO i snage drugih zemalja tvrdilo se i da su se „američki i britanski generali“ navodno predali u Azovstalu. Na društvenoj mreži V kontakte krajem marta objavljen je i manipulativni status o tome kako je kanadski generalpotpukovnik Trevor Kadier uhapšen pri bijegu iz Azovstala, fabrike čelika u Mariupolju, gdje je nadgledao rad navodne biolaboratorije.

S istim ciljem štitila se i dezinformacija o navodnom hapšenju „glavnokomandujućeg NATO snaga u Ukrajini Rogera Cloutiera“ od ruske vojske. Poslije društvenih mreža, ova dezinformacija i snimak o navodnom hapšenju komandanta prelili su se i u regionalne medije.

3.3 Korištenje manipulativne terminologije poput fraza „specijalna operacija“ ili „kontraofanziva“

Još jedan narativ, tačnije strategija pravdanja invazije, a koja je plasirana direktno iz Kremlja, preciznije od Vladimira Putina, jeste ona o imenovanju stvari. Putin je u noći početka invazije kazao da je Rusija pokrenula „specijalnu vojnu operaciju“, a veliki broj medija iz regiona čija je urednička politika proruska ni danas ne odustaje od nazivanja agresije tim terminom. Neki u tome idu toliko daleko da čak i potpuno izbjegavaju korištenje riječi „invazija“, „napad“ ili „rat“. Još neki termini koji se s tim ciljem koriste jesu „vojna operacija“ ili „vojna intervencija“.

Iako je više nego jasno da je Rusija izvršila invaziju na suverenu zemlju, nerijetko se pojavljuju i tvrdnje da je u pitanju zapravo odbrana Rusije, odnosno „oslobađanje Ukrajine“, a domaći mediji su rusku ofanzivu čak nazivali i „kontraofanzivom“.

3.4. Glorifikovanje Rusije i fabrikovana podrška Rusiji, Putinu i ruskoj vojsci

„Bez propagande nije moguće ni započeti ni voditi rat“, navodi novinar i publicist Mark Thompson u knjizi „Kovanje rata“ iz 1994. godine. „Kovanje rata“ dokumentuje nacionalističku propagandu koja je služila kao uvod i prateća kulisa za ratove u kojima se '90-ih raspala Jugoslavija. Propagandom je započet i napad Rusije na Ukrajinu 24. februara 2022. godine. Uoči i nakon napada, na društvenim mrežama i rubnim portalima počele su se pojavljivati razne dezinformacije koje demoniziraju Ukrajinu, ali i one

koje glorifikuju Rusiju i Vladimira Putina.

Izmišljene izjave i citati Vladimira Putina često su primjer dezinformacija kojima se veličaju Rusija i njen predsjednik. Nekada su u pitanju izmišljene izjave, kao što je slučaj s netačnom tvrdnjom da je Putin Ukrajinu uporedio s Bosnom i Hercegovinom, odnosno da je izjavio da se „u Ukrajini, kao nekada u Bosni i Hercegovini, provodi genocid“. U tu kategoriju spada i izmišljeni Putinov citat o „borbi protiv nacista“, kao i izmišljena Putinova poruka „građanima planete Zemlje“. Nekada su u pitanju i izjave koje se pogrešno pripisuju Putinu – tako mu je pripisana replika glumca Denzela Washingtona iz filma “Man on Fire” iz 2004. godine. Katkad je riječ o izjavama kojima nedostaje kontekst ili se pogrešno tumače, što je slučaj s isječkom iz Putinove konferencije za medije iz decembra 2021. godine, koji je iskorišten za širenje dezinformacije da je Njemačka kriva za rast cijene plina u Evropi. Društvenim mrežama širila se i djelimično netačna tvrdnja da je Vladimir Putin na međunarodne sankcije protiv Rusije zbog agresije na Ukrajinu odgovorio povećavanjem penzija, plata i socijalnih davanja.

Česte su i dezinformacije o podršci koju Rusiji navodno pružaju određene zemlje ili političari. Na Sputnikovom portalu na srpskom jeziku objavljen je, recimo, članak u kojem se netačno navodi da se, dok se Velika Britanija ili Njemačka zalažu za sankcije usmjerene ka Rusiji zbog invazije na Ukrajinu, „francuski predsednik Emanuel Makron zalaže za dijalog“. Još jedan primjer je snimak s proruskog protesta u Berlinu, iskorišten za širenje dezinformacije da Nijemci podržavaju „rusku akciju“ u Ukrajini.

3.5. Diskreditacija Volodimira Zelenskog i optužbe za nacizam, bježanje iz zemlje, kokain...

Prvih 150 dana ruske invazije na Ukrajinu pratila je i dezinformacijska kampanja protiv ukrajinskog predsjednika Volodimira Zelenskog. Jedna od prvih dezinformacija te vrste glasila je da je Zelenski pobjegao u London. Regionalni fact-checking portali objavili su i niz drugih analiza o teorijama zavjere i netačnim tvrdnjama o navodnom bijegu Zelenskog iz Ukrajine ili iz Kijeva (1, 2, 3, 4, 5).

Od samog početka invazije, kako je već ranije spomenuto, šire se i dezinformacije koje navodno dokazuju da je ukrajinski predsjednik pristaša nacizma. Jedan primjer je fotošopirana fotografija na kojoj Zelenski navodno drži dres s nacističkim obilježjima, koja su zapravo naknadno dodana originalnoj fotografiji. Snimak večere i razgovora Zelenskog s ukrajinskim vojnicima iskorišten je kao navodni dokaz za netačne tvrdnje da Zelenski s nacistima pred kamerama dogovara zločine u Buči.

Samo dan nakon početka široke vojne invazije na Ukrajinu Vladimir Putin poručio je ukrajinskim vojnicima da „uzmu vlast u svoje ruke“: „S vama ćemo se lakše dogovoriti nego s bandom narkomana i neonacista koji su zasjeli u Kijevu na vlast i od ukrajinskog naroda učinili svoje taoce“.

Upravo je pokušaj da se Zelenski prikaže kao osoba sklona ili ovisna o opijatima još jedan primjer dezinformacija protiv ukrajinskog predsjednika. Kružili su snimci koji prikazuju Zelenskog u razgovoru s američkim milijarderom Elonom Muskom, a na koje su naknadno montirani bijeli prah i kreditna kartica kako bi se ukrajinski predsjednik prikazao kao ovisnik o narkoticima. Pojavio se i snimak na kojem je izjava Volodimira Zelenskog montirana tako da izgleda kao da priznaje da konzumira kokain. Međutim, upravo je u tom intervjuu Zelenski demantovao takve glasine.

3.6. Negiranje optužbi za ruske zločine i istovremeno optuživanje Ukrajine za zločine

Ruska propaganda malo je koga uspjela uvjeriti u opravdanost rata u Ukrajini. Veći dio svijeta osudio je rusku invaziju. Osim što negira invaziju tvrdnjama da je riječ o „specijalnoj vojnoj operaciji“, „oslobađanju Ukrajine od nacizma“, „kontraofenzivi“ ili „sprečavanju pokolja na istoku Ukrajine“ – Rusija negira i posljedice njene invazije na Ukrajinu.

U prilog tom propagandnom narativu širila se dezinformacija da nema civilnih žrtava rata u Ukrajini. Taj generalni dezinformacijski narativ preslikan je i na pojedine gradove koje je Rusija napala. Nakon što su svijet obišle tragične fotografije i snimci civilnih žrtava u ukrajinskom gradu Buča, proširila se dezinformacija da je riječ o „statistima“, a ne ubijenom stanovništvu. Ministarstvo obrane Ruske Federacije na svom Telegram kanalu objavilo je i usporenu snimku ukrajinske televizije Espresso, načinjenu u ulici Jablonska u Buči, uz komentar da „leš s desne strane pomiče ruku“, kao i da se u retrovizoru na snimku vidi da „leš sjeda“. Ruski zvaničnici negirali su odgovornost za masakr, a ruski i proruski mediji ubrzo su preuzeli služben narativ ruske vlade i počeli zastupati tezu da je masakr u Buči insceniran i/ili da su za njega odgovorne ukrajinske snage. Jedan od primjera su netačne tvrdnje predstavnika Rusije u Ujedinjenim nacijama Vasilija Nebenja. Netačna je bila i tvrdnja da je britanski Guardian „priznao“ ukrajinsku krivicu za situaciju u Buči.

Ista sudbina zadesila je i Mariupolj, lučki grad na jugoistoku Ukrajine. U zračnom napadu ruskih oružanih snaga na rodilište i bolnicu u Mariupolju, koji se desio 9. marta, poginule su tri osobe, uključujući jedno dijete, dok je 17 osoba ranjeno.

Ruski propagandisti netačno su tvrdili da su žene stradale u granatiranju bolnice u Mariupolju zapravo plaćene glumice. Drugi primjer su netačne tvrdnje o humanitarnim koridorima za evakuaciju stanovništva. Rusko ministarstvo obrane objavilo je dezinformaciju da je većina evakuisanih civila Mariupolja izrazila želju da bude prebačena na teritorij pod kontrolom proruskih snaga, odnosno da je tek nekolicina izbjegla na teritorij pod kontrolom ukrajinske vlade.

Netačne tvrdnje da su snimke stradanja inscenirane nisu rijetke. Viralna je postala snimka anonimnog čovjeka iz Engleske koji je otišao u Ukrajinu, snimao svoj put i zaključio da nema rata, nego je Ukrajina samo jedan veliki „filmski set“. Tu je i snimka koja prikazuje šminkericu koja lažnom krvlju šminka mladića i djevojku. Objavu prati opis „za lažne medije“, koji sugerise da mediji koji kritiziraju ruski napad na Ukrajinu „ušminkavaju“ činjenice o civilnim žrtvama u Ukrajini.

3.7. Lažne vijesti o lažnim vijestima

Nakon početka ruske invazije na Ukrajinu, fact-checking organizacije u regionu zabilježile su značajan porast fenomena dezinformacija o navodnim dezinformacijama drugih izvora.

Jedan od najznačajnijih aspekata ovog fenomena jeste kreiranje lažnih sadržaja koji spadaju u proukrajinske narative, i to od izvora koji se predstavljaju kao ukrajinski, a koji to zapravo nisu. Takav sadržaj nakon objavljivanja bi demantovali ruski ili proruski medij, a navodni ukrajinski izvori bivaju optuženi za „zapadnjačku propagandu“ – iako se, ustvari, uopšte ne radi o ukrajinskim ili „zapadnjačkim“ izvorima.

U jednom od slučajeva radilo se o Twitter nalozima iz Srbije, koji su se predstavljali kao ukrajinski izvori, a koji su objavljivali fotografije srbijanskih glumaca iz domaćih ratnih filmova i serija i predstavljali ih kao ruske vojnike na ratištu. Mediji iz regiona su ove objave pretočili u priče u kojima se navodi da fotografije nisu autentične, ali i tvrdnje da je ovo pokušaj antiruske propagande sa Zapada.

Ovaj metod služi diskreditaciji kredibilnih izvora informacija o ratu te doprinosi širenju narativa o stranoj propagandnoj mašini koja je usmjerena protiv Rusije.

Češći pokazatelj toga su izmišljeni primjeri u kojima su drugi „zapadni“ mediji navodno objavljivali dezinformacije o Rusiji ili ratu u Ukrajini. Portal Sputnik objavio je tako tekst pod naslovom „Još jedna lažna vest ‘uglednih’ zapadnih medija“, u kojem je autentičnu fotografiju izbjeglica s naslovnice Financial Timesa proglasio lažnom jer su ljudi na fotografiji, kako se tvrdi, „tamnije puti“.

U više su se navrata pojavljivale i tvrdnje da je CNN širio navodne dezinformacije o ratu. U prvom slučaju da je snimak iz 2015. prikazan kao aktuelan snimak vazdušnog napada, dok je u drugom slučaju postojala tvrdnja da je CNN objavio vijest da je isti novinar poginuo dva puta, jednom u Kabulu, a zatim i u Ukrajini ([1](#), [2](#), [3](#), [4](#), [5](#)).

3.8. Proukrajinske dezinformacije

Proukrajinske dezinformacije koje su se našle na području jugoistočne Evrope uglavnom su se uglavnom ticale predstavljanja herojstva ukrajinskih vojnih snaga, kao i hrabrosti civila. Ovakve dezinformacije najčešće su dolazile s naloga korisnika i korisnica društvenih mreža, a u nekim slučajevima prenosile su ih i ukrajinske institucije na svojim društvenim mrežama.

Najznačajniji primjer ovakvog tipa dezinformacija jeste neutemeljeni narativ o ukrajinskom vojnom pilotu koji je oborio više ruskih aviona u borbi na nebu. Na društvenim mrežama nazvan je Duhom Kijeva, ali njegovo postojanje, kao ni njegova navodna postignuća, nikada nije ni dokazano ni opovrgnuto. Međutim, nekoliko portala iz regiona ([1](#), [2](#), [3](#)) utvrdilo je da je snimak koji se dijeli na društvenim mrežama dokaz njegovih borbenih pobjeda iako se, zapravo, radilo o snimku koji prikazuje videoigru. Ovaj snimak je, između ostalih, na svom Twitter profilu prenijelo i Ministarstvo odbrane Ukrajine. Poput ove, društvenim mrežama kolala je i dezinformacija da je tokom borbe ubijena i [Nataša Perkov](#), prva žena pilot borbenih aviona u Ukrajini.

Osim netačnih informacija o ukrajinskoj vojsci, drugi tip proukrajinskih dezinformacija koje postoje na domaćem govornom području jesu one koje se odnose na civile i žrtve rata. Uglavnom se radilo o vizuelnim sadržajima, za koje se tvrdilo da su iz Ukrajine, a koji to zapravo nisu i prikazuju događaje koji su u potpunosti nepovezani s aktuelnom situacijom na ratištu. U [jednom slučaju](#) radilo se o dezinformaciji o dječaku koji je navodno sam prešao granicu Ukrajine s Poljskom, a u drugom slučaju je za snimak djevojčice koja se navodno suprotstavlja ruskom vojniku i govori mu da se vrati u svoju zemlju, navedeno da je nastao u Ukrajini i da je aktuelan, iako to nije tačno.

3.9. „Uklapanje“ invazije u narative popularnih teorija zavjere

Ruska invazija na Ukrajinu vremenom se počela povezivati i s nizom postojećih narativa poznatih teorija zavjere. QAnon teorija zavjere, koja je veoma popularna širom svijeta, a koja je potekla iz Sjedinjenih Američkih Država, već u prvim danima invazije

dovodila se u vezu s ratom u Ukrajini. Prema ovom narativu, svijetom u tajnosti upravlja satanistička „kabala“ ili „zapadna elita“, koja vodi lanac za trgovinu djecom, a bivši američki predsjednik Donald Trump navodno se bori protiv njih. Pripadnici/e „kabale“ navodno konzumiraju hemikaliju „adrenohrom“, dobijenu iz krvi djece koju navodno otimaju. U kontekstu ruske invazije na Ukrajinu, predsjednik Ruske Federacije Vladimir Putin i ruska vojska prikazani su kao Trumpovi „saradnici“ u zamišljenoj borbi. Premisa ove teorije zavjere je, ipak, zasnovana na posve fiktivnom prikazu stvarnosti, što je dokazano u više navrata.

U sličnom maniru, teoretičari/ke zavjere su rat u Ukrajini pokušali/e predstaviti i kao „kulisu“ za uspostavljanje „novog svjetskog poretka“ ili za provođenje „Velikog reseta“. Teorija zavjere o „novom svjetskom poretku“ kao osnovnu ideju ima tvrdnju da grupa moćnika/ca želi preuzeti kontrolu nad cijelim svijetom i uspostaviti jednu autoritarnu vladu/državu. „Veliki reset“, s druge strane, odnosi se na plan koji je izradio Svjetski ekonomski forum, a koji podrazumijeva svojevrsno resetovanje trenutno neodrživog sistema. Ipak, uprkos tvrdnjama velikog broja popularnih propagatora/ki teorija zavjere, rat u Ukrajini nije povezan ni s jednim od ovih narativa te ne služi za „tajno“ provođenje ovih navodnih planova.

Pandemija Covid-19 često je u središtu različitih teorija zavjere, a nije trebalo dugo da i ovi narativi budu dovedeni u vezu s ratom u Ukrajini. Ruska invazija tako se netačno predstavljala kao „Covid-20 operacija“, insinuirajući da je pandemija planirana, a da je rat u Ukrajini dio istog navodnog tajnog plana.

3.10. Posljedice sankcija za Evropu

Ubrzo nakon početka rata u Ukrajini mnoge zapadne zemlje i međunarodne organizacije počele su s uvođenjem različitih sankcija Rusiji i njenim građanima i građankama. Takve su odluke u pojedinim proruskim medijima dočekane „na nož“, uz izvještavanje koje je uglavnom označavalo da se te iste sankcije Evropi vraćaju kao bumerang.

Tako se u srpskim prorežimskim i uglavnom proruskim medijima ne izvještava o posljedicama sankcija u samoj Rusiji po njene građane/ke, povećanju cijena, inflaciji, nedostatku robe ili isključivanju ruskih kompanija iz međunarodnih sistema. Umjesto toga, prikazuju se prazni rafovi po evropskim zemljama uz likovanje da se to događa zbog krize izazvane sukobom u Ukrajini i sankcijama uvedenih Rusiji. Mediji su koristili, između ostalog, i stare fotografije praznih rafova u prodavnicama kako bi tu krizu i pokazali. U tabloidima bi se, pored napisa poput „pucali sami u sebe – opšti kaos u Evropi zbog sankcija Ruskoj Federaciji“, obično našao i tekst pod naslovom „U Srbiji

puni rafovi, svega ima dovoljno“. Porast ovog narativa, da u Srbiji, ali i Rusiji, cvjetaju ruže dok Evropa propada, prate i tvrdnje o cijenama proizvoda. Jedan od tipičnih primjera ovakvog narativa su i lažni članci o tome da su francuske vlasti pozvale njihove građane da se tuširaju svega jednom sedmično kako bi se smanjila zavisnost od ruskog gasa.

Dezinformacije o ovoj temi nisu zaobišle ni Crnu Goru, a koje su se naročito intenzivirale nakon što se ova zemlja pridružila sankcijama Rusiji. Pojedini mediji su tako tvrdili da crnogorske vlasti provociraju Ruse, kao i da „Crna Gora oduzima imovinu Rusima“.

Činjenica je ipak da će nakon posljedica pandemije na svjetsku ekonomiju, sukob u Ukrajini uticati na povećanje cijena i krizu u cijelom svijetu. Na društvenim mrežama se ipak osporavalo to da situacija u Ukrajina ima bilo kakve veze sa globalnim snabdijevnjem i cijenama.

4. KVANTITATIVNA ANALIZA BROJA I TIPA DEZINFORMACIJA I NJIHOVIH IZVORA

4.1. Broj dezinformativnih objava u regionu

Pet regionalnih fact-checking redakcija je tokom pet mjeseci, od 24. februara do 25. jula ove godine, objavilo ukupno 313 fact-checking analiza o dezinformacijama o ratu u Ukrajini.

REDAKCIJA	BROJ OBJAVLJENIH ANALIZA
Fakenews.rs	9
Raskrikavanje.rs	20
Faktograf.hr	77
Raskrinkavanje.me	98
Raskrinkavanje.ba	109
TOTAL	313

U 313 fact-checking analiza, u regiji je kao netačno ili manipulativno ocijenjeno 1.396 medijskih izvještaja i objava s društvenih mreža.

REDAKCIJA	BROJ OCIJENJENIH ČLANAKA I OBJAVA
Fakenews.rs	24
Raskrikavanje.rs	38
Faktograf.hr	119
Raskrinkavanje.me	219
Raskrinkavanje.ba	996
TOTAL	1.396

Upravo su ove fact-checking analize i ocijenjeni članci, zajedno s njihovim metapodacima, činili uzorak i osnovu ovog istraživanja.

*Razlika u brojevima objavljenih fact-checking analiza od različitih redakcija odražava različite kapacitete i veličine redakcija. Različit broj ocijenjenih članaka rezultat je razlika u metodologijama. Dok ostale redakcije nemaju taj aspekt metodologije, Raskrinkavanje.ba pretražuje sva pojavljivanja neke dezinformativne tvrdnje, stoga je ova redakcija i ocijenila najviše članaka i objava na društvenim mrežama.

Kada je riječ o broju specifičnih dezinformativnih tvrdnji koje su zabilježene, njega odražava drugi metapodatak, broj dodijeljenih ocjena, odnosno zabilježenih manipulacija. On u ovom slučaju iznosi **1.573**.

4.2. Najčešći tipovi manipulacija

Termin „ocjena“ se u fact-checkingu koristi s ciljem sažimanja i sistematizacije nalaza ustanovljenih verifikacijom činjenica. Naprimjer, osnovna ocjena za tvrdnju ili izjavu bila bi „tačno“ ako odgovara činjenicama ili „netačno“ ako ne odgovara. Što se tiče metodologije provjere činjenica koju koriste portali koji čine SEE Check mrežu, sistem ocjenjivanja je kompleksniji. Iako se pojedinačne metodologije pet portala međusobno razlikuju, one su suštinski iste i sistemi ocjenjivanja osmišljeni su tako da prepoznaju različite tipove netačnih ili obmanjujućih medijskih sadržaja i nisu ograničeni samo na tvrdnje „tačno“ i „netačno“. Faktograf.hr, za razliku od ostalih redakcija, ne koristi tako detaljan sistem ocjenjivanja, te su podaci ove redakcije izostavljeni iz dijela analize koja se tiče različitih vrsti manipulacija.

Također, portali SEE Check mreže zasebno ocjenjuju svaku medijsku manipulaciju koja se pojavi u jednom medijskom izvještaju. Ako, recimo, jedan članak ima obmanjujući naslov, on će biti ocijenjen kao „klikbejt“. Ako isti članak sadrži i eksplicitno netačnu izjavu, bit će ocijenjen i kao „lažna vijest“. Obje ocjene (klikbejt i lažna vijest) će, tako, biti dodijeljene istom članku u bazi podataka. S obzirom na ovakav sistem ocjenjivanja, baza podataka sadrži više ocjena nego ocijenjenih članaka.

Ukoliko više medija objavi isti manipulativni sadržaj – naprimjer, istu teoriju zavjere – svi

takvi članci bilježe se i ocjenjuju na portalima SEE Check mreže. Svaki članak dobija istu ocjenu (teorija zavjere) i svi će se evidentirati u istoj fact-checking analizi i bazi podataka.

Ocjene, članci, fact-checking analize i nazivi medija čine osnovni set podataka portala SEE Check mreže. Ovi podaci su primarno raspoređeni i analizirani da bi se ustanovilo kako različite kategorije medija u BiH, Srbiji, Hrvatskoj i Crnoj Gori učestvuju u kreiranju i širenju dezinformacija o ruskoj invaziji Ukrajine.

Kada je riječ o tipovima manipulacija, od ukupno 1.573 zabilježenih ocjena, najčešća je „lažna vijest“. Ova se ocjena u bazi podataka pojavljuje dva puta: jednom kao „lažna vijest“, ukoliko je u pitanju izvor netačne tvrdnje, te jednom kao „prenošenje lažne vijesti“, kada su u pitanju druga pojavljivanja iste tvrdnje u drugim izvorima. Ova vrsta manipulacije ukupno je zabilježena 648 puta.

OCJENA	BROJ OCJENA
Pseudonauka	2
Neutemeljeno	21
Pristrasno izvještavanje	74
Teorija zavjere	112
Klikbejt	116
Lažna vijest	251
Dezinformacija	269
Manipulisanje činjenicama	331
Prenošenje lažne vijesti	397
TOTAL	1.573

Veliki broj ocjena „manipulisanje činjenicama“ (331) i „dezinformacija“ (269) ukazuje na to da manipulacije o ratu u Ukrajini često nisu potpuno izmišljene vijesti, već kombinacije tačnih i netačnih tvrdnji, kao i manipulativno i selektivno predstavljanje informacija.

Značajna zastupljenost ocjene „klikbejt“ (116) dokazuje da su ekonomski motivi i modeli također značajno prisutni pri dezinformisanju o ratu u Ukrajini.

Od ukupno 1.396 ocijenjenih članka i objava, njih tek 274 su nakon ocjena fact-checking portala ispravljena tako da sadrže tačne informacije.

4.3. Najčešći izvori dezinformacija

U svrhu ovog istraživanja, izvori dezinformacija u bazi podataka razvrstani su u osam kategorija koje su definisane na osnovu vlasničke strukture i tipa organizacije u slučaju medija, dok su sve društvene mreže i platforme klasifikovane kao „društvene mreže“:

- javni/državni mediji: mediji u javnom vlasništvu (većinski vlasnik je država, entitet, kanton ili jedinica lokalne samouprave) i njihova online izdanja,
- javne novinske agencije: novinske agencije u većinski javnom vlasništvu,
- privatne novinske agencije: novinske agencije u privatnom vlasništvu,
- elektronski mediji (TV stanice, radiostanice) i njihova online izdanja,
- štampani mediji (novine, časopisi) i njihova online izdanja,
- online mediji: mediji koji postoje samo kao online izdanja (nemaju štampana izdanja, radio ili TV stanice) i imaju jasno vidljiv impresum,
- anonimni portali: online mediji koji ne objavljuju nikakve informacije o vlasničkoj strukturi i uredništvu,
- društvene mreže i druge online platforme (Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, V Kontakte, Telegram, Viber, KZ clip, BITchute).

Ukupno 1.396 ocijenjenih članaka i objava obuhvaćenih ovom analizom, objavljeno je od strane 698 različitih izvora u cijeloj regiji.

Na društvenim mrežama ocijenjena su ukupno 342 različita izvora. Ipak, najalarmantniji podatak je da je u regiji ocijenjeno devet javnih, odnosno državnih medija, kao i četiri javne te dvije privatne novinske agencije.

VRSTA IZVORA	BROJ IZVORA
Privatne agencije	2
Javne agencije	4
Javni/državni mediji	9
Printani mediji	27
Elektronski mediji	27
Anonimni portali	158
Online mediji	184
Društvene mreže	342
TOTAL	753*

*Ukupni broj unikatnih izvora u uzorku je 698. U 55 slučajeva su mediji, već klasifikovani u neku od kategorija, na svojim društvenim mrežama objavili dezinformacije koje se nisu našle i na portalima. U takvim slučajevima su isti izvori zbrajani dva puta, jednom u grupi medija kojoj pripadaju, a drugi put u grupi društvenih mreža. Zato je zbir u tabeli veći za 55 od stvarnog broja unikatnih izvora dezinformacija u uzorku.

Online mediji dominiraju uzorkom te ih je ocijenjeno ukupno 342, od čega su 184 online mediji s poznatim uredništvom, te 158 anonimnih portala.

Printani (27) i elektronski (27) mediji, tačnije njihova online izdanja, također su u značajnoj mjeri zastupljeni u ovom uzorku.

Kada je riječ o pojedinačnim izvorima, o ratu u Ukrajini su najviše dezinformisali mediji iz Srbije. Od 20 pojedinačnih izvora s najviše ocijenjenih članaka, samo su dva iz Crne Gore i dva BiH, dok je ostalih 16 iz Srbije. Medij kojeg su regionalni fact-checking portali ocijenili najviše puta jeste srpsko izdanje ruske novinske agencije Sputnik, koje je najčešći izvor dezinformacija o ratu u Ukrajini u regiji.

IZVOR	BROJ OCIJENJENIH ČLANAKA
Sputnik (Srbija)	33
Informer (Srbija)	32
Novosti.rs (Srbija)	30
Alo.rs (Srbija)	28
In4s.net (Crna Gora)	24
Srbija danas (Srbija)	21
srbin.info (Srbija)	20
Republika (Srbija)	20
24sedam.rs (Srbija)	16
objektiv.rs (Srbija)	14
pravda.rs (Srbija)	13
Vijestisrpske.com (BiH)	12
Pink.rs (Srbija)	12
Vesna Curguz (Srbija)	11
Vaseljenska.net (Srbija)	11
Logicno.com (BiH)	11
Borba.me (Crna Gora)	11
Kurir (Srbija)	10
Espresso.co.rs (Srbija)	10
b92.net (Srbija)	10

Kada je riječ o broju pojedinačnih izvora na različitim društvenim mrežama i platformama, Facebook je i dalje najpopularnija, te mreža sa najvećim brojem dezinformatora.

VRSTA IZVORA	BROJ IZVORA
BIT chute	1
KZ clip	1
Odysee	1
Instagram	3
Viber	5
Telegram	6
V kontakte	7
Youtube	24
Twitter	77
Facebook	217
TOTAL	342